

MARKULIK JÓZSEF (1935–1994)

SZOMBATHY BÁLINT

1970–71-ben jelent meg Markulik József* a Bosch+Bosch csoport egyik tárlatán, hogy megismerkedjünk. Vonzódott az anyagtalanított formák iránt, még nem volt kialakult festészeti ikonográfiája. A hetvenes évek elején egy csantavéri vállalat az akkori viszonyokhoz képest korszerűnek nevezhető, pozitív-negatív kópiát adó fénymásolót helyezett forgalomba, szakmai célokból. Markulik segítségével számos alkotásunkat realizáltuk azon a készüléken, s ő maga is kísérleteket végzett az új médiumon. Főképp a fotó konceptuális lehetőségei foglalkoztatták, 1975-ben több kézilleg összerakott koncept-füzetet adott ki. Első tárgykönyvét 1974-ben állította ki a jugoszláv szerzők újvidéki művészkönyvtárlatán, Bogdanka Poznanović műtermében. Híres fakönyvével szerepelt, melynek oldalnézeti lapjait fotóval, vagyis pszeudóval helyettesítette. A mű egy lapozhatatlan fatömb volt, könyvnek álcázva.

1976 májusában a stuttgarti Galerie-Umwelt *Experiment-Bücher* című, általam szervezett tárlatán tizenöt jugoszláviai szerző harminchárom művészkönyvet került bemutatásra, köztük Markulik hat alkotása: a *The Book* című fakönyv és öt koncept-füzet, név szerint az *Information 1* és *2*, az *X, the Visual Sign*, a *Processus* és a *(DAL)*. A tárlat anyagát sohasem kaptam vissza. A galériát képviselő Vidolovits László azt állította, hogy a postán kallódott el, de nem tudta bizonyítani, hogy az anyagot valóban el is küldték. A többivel együtt így vesztek el Markulik József öt–tíz példányban készült alkotásai, amelyek konceptuális periódusának csúcán születtek. Amikor ez év márciusában Markulik József özvegyénél jártam, már csak egyetlen fakönyvet tudott mutatni, valamint az *X, the Visual Sign* című füzetnek egy borító nélküli, kapoccsal összefogott példányát.

*1935. május 6-án született Csantavéren. Az iparművészeti középiskola dekoratív festészeti szakát 1959-ben fejezte be Szarajevóban, s 1967-ben diplomált az újvidéki Tanárképző Főiskolán. Szülőfalujában volt általános iskolai rajztanár. 1953-ban állított ki először a szabadkai festők egy csoportjával. A művésztelepek munkájába 1960-ban kapcsolódott be. Vajdaságban és Magyarországon állított ki kollektív tárlatokon.

Markulik tudatában volt csantavéri elszigeteltségének. Jólesett neki, hogy művei által bekapcsolódhatott az élő művészet hazai vérkeringésébe, hogy alkalmakként kimozdítottuk alkotói magányából. 1973 júniusában ő volt a sofőrünk, amikor Csernik Attila és Slavko Matković társaságában megtekintettük a ljubljanaí Grafikai Biennálét, s ugyancsak ő vitt el bennünket Budapestre, amikor a vajdasági alkotók egy alkalmi csoportjának tárlatát nyitottuk meg a Műszaki Egyetem „E” épületében.

Többször tervezte, hogy otthagyja a falut. Bizonyára érezte a mellőzöttséget, melyet nemzedéki pályatársai tanúsítottak iránta, talán azt is rosszállva, hogy kételyeket támasztott a festészet időszerűsége iránt. Inkább hozzánk vonzódott, fiatalabbakhoz, úgy érezve, önzetlenebbek vagyunk nemzedéktársainál. Becsülte a nyitottságot, azt a gesztust, hogy a hazai és a nemzetközi művészeti élet információival láttuk el, s hogy egyáltalán meglátogattuk csantavéri magányában, fontosnak tartottuk személyét. Megláttuk benne a tehetséget, amelyet sohasem tudott igazából kibontakoztatni, mert mindig hiányzott a döntő lépés, hogy valóban meghatározó alakja lehessen művészetünknek, aki ötvözni képes a gyakorlatot és az elméletet. Jó íráskészsége volt, s leleménnyel látta meg a művészet időszerű áramlatainak filozófiai viselkedését.

Torzóban maradt pálya maradt utána. Utolsó éveiben verseket írt, naplót vezetett. Mintha Csantavérről tisztább optikán át látta volna a külvilágot, s benne önmagát (lásd sorokba foglalt alkotói hitvallását). Festményeket, grafikákat, rajzokat, szobrokat, művészkönyveket, konceptuális munkákat hagyott hátra. Önálló tárlata nem volt. Amikor elszánta magát, hogy összegezi a megtett utat, bürokratikus gesztussal elutasították. A lelkileg túl érzékeny ember, érzésem szerint, ezt a lekezelő és lealacsonyító magatartást nem tudta kiheverni. A történetek nyomán még inkább elhatalmasodott benne a kétely, amely amúgy is végigkísérte élete útján.

LÁNGOLÓ LELKŰ EMBER VOLT

Férfjére emlékezik özvegy Markulik Józsefné Zakar Rozália

„Jóska január 19-én halt meg, és ez nem véletlen, mert – ahogyan naplójegyzetei tanúsítják – álmai is rendszerint 19-én jelentek meg. És hát szeptember 19-én esküdtünk, itt helyben, a templomban, majd másnap Ókéren.

Úgy ismerkedtünk meg, hogy 1962-ben ide jöttem tanítani. Jóska pedig, aki már állásban volt az iskolában, a katonaságból érkezett. Az iskolaigazgató bejött az órára, és felrótta, hogy felületes vagyok. Pedig csak, amolyan fiatalosan, puhítani kívántam az órát. Elpityeredtem, és Jóska hozzám lépett, bemutatkozott, és vizsgálatni próbált. Ebből a spontán közeledésből alakult ki a kapcsolatunk, ami talán a szerelemnél is több volt. Nagyon gyorsan, három hét után összeházasítottunk. Mindenki csodálkozott, lehetetlennek tartották, hogy

ilyen rövid idő után összekerüljenek emberek. Házasságunk harminc évig tartott, és csak a halál szakította félbe.

Szüleim szellérekből lett kisparasztkok voltak Ókéren, a falu szélén, az úgynevezett Gödörparton. Csak azért tudtam tovább tanulni, mert egyke voltam a családban. Meg aztán az ősök igyekezete is arra ösztönzött, hogy többet akarjak. Anyám vonalán kereskedők és tanítók találhatóak, apám vonalán pedig a nagybácsi pap volt. Engem is a szellemi dolgok vonzottak.

Jóska édesanyja kevi származású. Muzikális család volt, tanult emberek nélkül. Az édesanyja testvéröccse hegedűt faragott magának, és megtanult rajta játszani. A másik báty szintén ezermester, a gyakorlati dolgokban igen jártas ember volt. Ezt a hajlamot Jóska tőlük örökölhette. Apósom Dél-Szlovákiából, Besztercebánya környékéről települt ide. Anyóssommal úgy ismerkedett meg, hogy az első világháborúban itt volt katona, s Kevi környékén állomásozott. A háború befejeztével visszajött, és feleségül vette őt. Lassan-lassan, tanyáról tanyára haladva kerültek be a faluba. Szlovák szücsmester volt.

Lánykori nevem Zakar. Őseim – apám oldalán – lengyel birkapásztorok voltak, valószínű, hogy úgy telepítették őket ide, Kotek gróf birtokára. Utána a gazdagabb családok béreseivé lettek, s csak később verekedték be magukat a faluba. Édesanyám pedig szlovák származású, Jávorka lány. Őseim közül csak a két dédanya, Szekeres Ágnes és Barát Anna, aki magyar. A többi lengyel és tót, mi pedig magyaroknak valljuk magunkat. Számunkra a nemzeti öntudat, éppen azért, mert ilyen keverékek vagyunk, olyan csodálatos valami. Amikor a nagyobbik fiam hazajött Miskolcra, azt mondta: tudjátok, ez a Markulik név nem egy ajánlólevél egy magyar egyetemen. Ekkor merült fel bennünk a névváltoztatás lehetősége, amiről Jóska azt mondta, aki nevet változtat, változtatson jellemet is. Azt pedig nem lehet változtatni. Hozzátette, hogy ha mégis arra kerülne a sor, Csantavér nevéből kifolyólag Csontira cserélné fel vezetéknevét.

Jóska nagyon lángoló lelkű ember volt. Már amikor megismerkedtünk, nyakig benne volt a művészetben. Amellett hogy festett, ő volt az, aki értett az irodalomhoz. Én anyanyelvet és franciát tanítottam. Idővel a francia megszűnt, és csak magyar nyelvet és irodalmat adtam elő, aminek nagyon örültem, mert szebb volt.

Még ismeretségünk előtt, 1954-ben vagy 1955-ben, művésztelepet létesített Csantavéren, melyet anyagilag a község karolt fel, de csak egyszer került sor a lebonyolítására. A művészek közül Dobó Tihamér, Deák Ferenc és egy smedereói barátja jött el, az írók közül pedig Fehér Ferenc, aki frt is egy verset a helyi strandról.

Egy másik kísérleténél, 1969-ben, már én is jelen voltam. Deák Ferenc, Hornyik György, Baráth Ferenc, Maurits Ferenc, valamint jövődóbeli felesége, továbbá Faragó Endre, Benes József és Pándi Oszkár jelent meg az egy hónapos alkotói táborozáson, amely – részvevőinek összetételét és műfaji érdeklődését tekintve – igazán komplexnek mutatkozott. De ennek sem lett folytatása.

Mint említettem, olajjal kezdett dolgozni, kedvenc témája a ló volt. Már sokat gondolkodtam, mikor következett be nála, amikor azt mondta, el kell dobni az ecsetet. Állandóan vergődött, szinte felőrölte magát, hogy festeni vagy nem festeni. A hatvanas évek végén és a hetvenesek elején a konceptuális művészet hatására időlegesen abbahagyta a festést, amelynek jogosultsága felett mindvégig nem tudott pálcát törni. A konceptuális művészet indította el benne az elméleti hajlamot. Volt hozzá adottsága, Ács József számtalanszor biztatta és kérte, írjon minél többet. Közölte is kéziratait az újságban.

1960-ban járt először a Zentai Művésztelepen, huszonöt évesen. Számomra is fontos volt, hogy jelen legyen, néha meg is látogattam a gyerekekkel. Nem gátoltam a művészetben, csak nem tudtam neki segíteni. Topolyára is járt, általában télen, Áccsal, Csernikkel. Ácsot nagyon szerette, mert ő elnézte minden hibáját, azt is, hogy elutasítja, taszítja magától az embereket. Ő minden szúrását ki tudta védeni, mert Jóska szúrni is tudott, miközben saját magát sértette meg legjobban, mert utána visszahúzódott, elszigetelődött.

1992 őszén összeállította önálló tárlatának anyagát, s elment a szabadkai Képzőművészeti Találkozó egyik illetékeséhez, hogy kérjen egy kiállítótermet. Azzal utasított el, hogy nem tagja a képzőművészek egyesületének. Így munkáinak megtekintésére nem került sor, pedig már a katalógus előszavát is megírta.

Azért ment nyugdíjba, hogy ezután majd csak művészettel foglalkozzon. A »művészkedés« számára szent dolog volt. Sok terve volt még, de nem volt nap, hogy ne került volna szóba a halál. Baráti köröm szóvá is tette: hogy lehet az, mi annyit beszélünk a halálról. Nagyon fekete humora volt, és sokszor eljátszotta nekem a halálát.

A falu népe kedves, vidám, bohém embernek ismerte. A maga módján ő is szerette őket.”

Csantavér, 1994. március 15.

Lejegyezte: Sz. B.

MARKULIK JÓZSEF ÍRÁSAIBÓL

1989. JANUÁR 10-ÉTŐL A MŰTEREMBEN DOLGOZOM

Nagy rezervátum a világ. Egy lócitrom tiszavirágai vagyunk. A világmindenség egy szép pillanatában születünk, de nyiffanunk is ki elerőtlenedve. Szopogatjuk a hónapoknak vélt perceket.

ERETNEK GONDOLATOK

„A bátor ember egyszer hal meg, a gyáva többször”, tartja a szólásmondás. Nos, én az utóbbiak közé tartozom szívvel-lélelkel, mert többször meghaltam már. Nem tudom, gyávaságból-e, de meghaltam. És nem is a színpadon; nem

vagyok színész. Ha ez gyávaság, akkor éppen neki köszönhetően most már tapasztalatból tudom, milyen szépnek tűnnek az élet legnehezebb mozzanatai is a halál pillanatában. Többek között ez ad erőt az élethez.

Ismerem továbbá a föltámadás gyönyörűségét, amiben a bátor ember, a közmondás alapján, sohasem részesülhet. Márpedig e két tapasztalat hiányában az ember nem értékelheti az életet, hiszen nem is ismeri azt igazából. Talán ezért játszik a bátor ember oly könnyelműen a halállal. Ő egyszer hal meg csupán, de mindörökké, már csak azért is, mert a világot nem a góg, hanem az alázat mentheti meg – állítja egy nálamnál okosabb ember.

A gyáva tehát élni akar, a bátor pedig játszik az élettel, gyakran mások életével is. Mert hogyan élvezhetné saját bátorságát, ha önmagát áldozta. Abban bátor tehát, hogy másokat küld a halálba . . .

Nekem csupán ahhoz van bátorságom, hogy mindenkit élni hagyjak. Kell-e ennél több? (. . .)

(1991 őszén)

HAIKULIK

ŐSZ 1.

fácán röppen
fegyver dörren
földre zuhan a vadász

ŐSZ 2.

levelek
és fejek
hullanak

ŐSZ 3.

szőrös varjak
ima helyett
vért bugyognak

HAJNAL

hasad a beton
hasad a test
hasad a tudat

TÁJKÉP

zöldellő aknamezón
céklalébe mártott
bádogkrisztus

MENÜ

aknamezei
nyúlsült
szilánkkörítéssel

CÍM NÉLKÜL

a szeméttelepet
pirosra sült
emberalkatrészek
tarkítják

(1991 novembere)

A kézirat aljára kézzel beírva: „Ezekon az éjszakákon Csantavérig hallatszott az ágyúdörgés Baranyából.”

FESTŐI SZEMMEL NÉZVE

A fej: a szív péniszkarja
általa a testben rabul ejtett szív
kapcsolatot tarthat a külvilággal.
A zenész számára: radar.

A MŰVÉSZETRŐL

Én nem akarom megerősokolni a véletlent, csupán mellé szegülök. Valójában nem is lehet tudni bizonyossággal, kettőnk közül ki kit követ.

(1992. április 25.)

SÁRGARIGÓ

nótád a reggelim
csordul a piros bélű
rostos falatok leve
rágom staccatóban

csattog a fogam
vicsorítok rád
mostanában
ez a mosolyom

(1992 júliusa)

VÁMOSNAK

az őserdőknek immár
nincsenek félelmet rejtő
titkaik:
a vadak az aszfalton
pusztítanak

(1992. szeptember 21.)

NAPONTA

naponta lejárók a pincébe
fűteni a központiba
naponta mert elmúlt a nyár
és csak most jut eszembe
sok év és néhány temetés után
hogyan ott lent az alagsorban
egy szinten vagyok
a halottakkal

(1992 telén)

ÁLMAIM

JÁNOS KODAI

Ezt a számomra ismeretlen nevet álmodtam, és a következő számjegyeket:
2, 5, 7.

Ismét számok: 230, 330. (1991. febr.)

Ismét egy szám: 57-es. (1992. január 19-én)

Egy gazella ára volt. Angolul beszélő elárusító.

A p r o p ó: ÁLOM

Mennyivel csodálatosabb tud lenni olykor egy álom a valóságnál. Egész nap érezzük hatását, feldob bennünket. Olyan érzést kelt bennünk, mintha előző nap valamilyen sikerélményben részesültünk volna . . .

Vajon milyen (szép) álmuk lehet azoknak (a lényeknek), kiknek a mi álmaink a valóságuk?

Vagy elmém kalandozása nem egyéb, mint menekülés az aljas, embertelen valóságból?

(1992. október 23.)

Ma küldtük vissza J. fiam katonai behívóját – mozgósítják errefelé az „önkénteseket” –, mellécsatolva az igazolást arról, hogy a fiam a miskolci magán-egyetem rendes hallgatója.

Ugyanezt tettük B. fiam behívójával is, néhány hónappal ezelőtt. Ő a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola másodéves hallgatója.

ÖREGSÉGEMRE

(M. J. ARS POETICÁJA)

Öregségemre most már tudom,
miért nem vagyok vérbeli alkotó.

Hosszú, kínos önvállalás után
elárultam magamnak

önmagamat.

A rejtély egyszerű: tériszonyom van.

Sohasem mertem igazán beledobni
magam a semmibe;

a feneketlen, fekete semmibe.

Pedig tudtam,

hogy ott színes, tarka csodák

várnak rám.

Nincs belenyugvás:

titokban újra meg újra kikúszom

értelmem jeges ugródeszkáján,

a biztonság kedvéért hasra fekve, ki, a deszka végére.

De valahányszor ott ragadok

begörccsölve, odafagyva a fosznira,

néha már úgy érzem,

nem is az ugrás a művészet,

az oda-vissza kínlódás

a deszkán. Ez az élet, ezt kéne

megénekelni.

Közben vásárfiákra gyűjtögetek,

csokoládéházra, mézeskalácsra,

hogy meglepjem vele az utódaimat.
De titokban még mindig várom az alkalmat,
hogy pofájába vágjak egyszer a semminek:
kieresszem a belét, igyak a véréből.
Bátorságot az ugráshoz most már
majd az öregség ad.
Úgyszincs már mondanivalóm:
mindegy, melyikünk kerül ki győztesként:
én vagy a halál.

(Olvashatatlan dátumozás)